

SANT2900
Bacheloroppgave
Sosialantropologi

«Ordentlig folks» tur
Sentrale politiske/kulturelle forhold i det brasilianske samfunnet
forut for valget i 2018

Vår 2023

Dayvit Valeretto Prado
Antall ord: 6599

Innhold

«Ordentlige folks» tur	2
Problemstilling.....	2
Litteraturstudie	3
Cidadão de bem	3
Å lære å fiske	3
Hvem er en <i>cidadão de bem</i> ?.....	4
Symbolets samlende kraft.....	5
Evangelistfløyen	5
Moralsk panikk	6
Makt, legitimitet og dominans	7
Liminalfiguren.....	8
Kommunikasjon til ulike strata.....	9
Minoritetene skal bøye seg.....	10
Historisk bakteppe	11
Den perfekte stormen	12
Neoliberalismens fremvekst.....	14
Livbåt-leideren	15
Bolsonaro-velgerens agens	16
Konklusjon	17
Referanseliste.....	18

«Ordentlige folks» tur

*I Norge, hvor likhetsidealet og Janteloven råder, og både Jørgen Hattemaker, Kong Salomo og Oslos millionlønnede byrådsleder liker å fremstille seg selv som hardtarbeidende og matpakkespisende søndagsturgåere (Hussein, 2023), har Arbeiderpartiet til dels blitt latterliggjort for sitt slagord om at det nå er «vanlige folks» tur. I en lavkonjunkturperiode føler «alle» at de blir forfordelt, og spør seg hvem disse «vanlige folk» er, om ikke dem selv? Kanskje skyldes det at kategorien er såpass vid at det er vanskelig å definere hvem som eventuelt skulle falle **utenfor**. I Brasil har man sett en parallell i begrepet «*cidadão de bem*» – ideen om «den gode eller rettsindige borgeren» som alt for lenge har måttet stå på sidelinjen mens «late dagdrivere» eller «kjeltringer» ufortjent ble innvilget stadig flere fordeler i samfunnet. Etter deres syn; på bekostning av deres egne rettigheter. Et slikt overordnet fiendebilde i neoliberal politikk, hvor verden deles inn i et «oss» og et «dem», er etter hvert velkjent. Både «falske» asylsøkere, trygdemottakere, «kultureliten» og – både i Brasil og Norge – arbeiderpartitilhengere, er blant gruppene sinnet og frustrasjonen har rettet seg mot. I denne oppgaven vil jeg ta dette «*cidadão de bem*»-konseptet som et analytisk utgangspunkt for å kaste lys over noen viktige mekanismer i sving forut for valget i Brasil i 2018.*

Problemstilling

Sosialantropologien som fag søker å forstå hvordan mennesker virker sammen og hver for seg i et samfunn. Selv om mange har årsaksforklart Brasils tidligere president Jair Bolsonaro's vei til makten med massiv manipulasjon gjennom sosiale media, hvor den jevne borgeren er redusert til en brikke i et politisk spill, ser man også at svaret ikke *kun* ligger her (selv om det er et viktig bakteppe). Problemstillingen jeg legger til grunn for min analyse i denne oppgaven er følgende:

Hvilke sentrale politiske/kulturelle forhold i det brasilianske samfunnet la til rette for at Bolsonaro kunne samle nok støtte til å vinne valget i Brasil i 2018?

Som jeg vil vise, dreier det seg både om overordnede samfunnsmekanismer, om verdensomspennende tendenser, og hvordan en rekke lokale politiske, historiske og kulturelle forhold virket sammen i en slags «perfekt storm».

Litteraturstudie

Når temaet er valget av et statsoverhode, er det naturlig å trekke inn politisk antropologi som rammeverk, og i denne litteraturstudien har jeg tatt utgangspunkt i pensum fra politisk antropologi ved ulike universiteter, samt benyttet søkeverktøy med kombinasjoner av emneord, på flere språk, for å finne artikler og bøker. I tillegg har jeg brukt «snøballmetoden» (Aveyard, 2007, s. 68f); gått igjennom referanselister for å finne ytterligere kilder. Det er selvsagt viktig å ha i bakhodet at en slik metode også kan føre til en skjev fremstilling dersom en ikke kombinerer dette med mer nøytrale søk. Til sammen har jeg gått igjennom i overkant av 120 artikler og bokkapitler.

Cidadão de bem

Direkte oversatt betyr *cidadão de bem* på norsk *god borger*, men som vi skal se, rommer konseptet et helt symbolunivers i den brasilianske forestillingsverdenen. Araujo og Meneses (2021, s. 111) sporer begrepet, slik det blir brukt i Brasil, fra kolonitidens dager. Det beskrev da dem som kunne velges til politiske roller, hvor dette begrenset seg til jordeiende, hvite og katolske menn over 25 år. Begrepet har senere blitt en slags småborgerlig trope; en *cidadão de bem* har ære, er respektert og respekterer selv lov og orden, er patriotisk, streng, men rettferdig osv. I senere års tilspissede politiske debatt er begrepet stadig mer brukt for å skille «ordentlige folk» fra «de andre» – bolsonarismen tråkket her inn i et fruktbart terreng.

Å lære å fiske

Idet jeg sitter og skriver på denne oppgaven, dukker det i facebook-feeden min opp et typisk vandrehistorie-innlegg, nok ment å appellere til den jevne *cidadão de bem* (Serranense, 2023): To smågutter passer på bilen til en mann mens han handler. Idet han gir dem noen småpenger for jobben, kommer det frem at guttene ønsker å tjene penger for å kjøpe frukt for å lage syltetøy for salg for å hjelpe til med økonomien hjemme. Rørt av guttenes historie, kjøper mannen inn frukten de trenger og gir dem noen velmente råd om at de må love å bruke det de tjener til å kjøpe inn mer frukt, at de alltid må sette av penger til fortsatt produksjon *før* de

bruker penger på noe annet. Et klassisk narrativ om det å «lære noen å fiske» fremfor å gi dem fisk å spise. I innlegget ser vi et bilde av to smågutter på 10-12 år foran fruktdisken og med ryggen til, fattiglig kledd og av afrobrasiliansk utseende. Det interessante kommer frem i kommentarfeltet, med nærmere 10 000 kommentarer, som hovedsakelig deler seg i to diametralt motsatte leire med hvert sitt «hovednarrativ»: På den ene siden de som synes historien illustrerer det Brasil trenger mer av – både mannen som hjelper de fattige guttene med penger og gode råd, uten å være *dumsnill* («lærer dem å fiske»), men også disse guttene, som på tross av vanskelige kår, er ærlige og hardtarbeidende *gründere*. På den andre siden de som ser dette som et symptom på et feilslått samfunn fordi guttene burde ha mulighet til å konsentrere seg om skole og utdanning og ikke måtte bekymre seg for familieøkonomien.

Hvem er en *cidadão de bem*?

Det brasilianske idealet *cidadão de bem* («ordentlig folk»), er egentlig en av flere *tomme kategorier* i det brasilianske symboluniverset Bolsonaros kampanje effektivt tok eierskap til for å drive frem et skille mot «de andre». *Tomme* i den forstand at de er åpne for manipulasjon, spesielt i den nye digitale hverdagen som på svært effektivt vis kan produsere og spre vinklinger og fylle dem med nærmest hvilket som helst innhold (Cesarino, 2020, s. 102). De kulturelle forestillingene uttrykt i *cidadão de bem* er mangefasettert, og en som hevder tilhørighet til kategorien, viser ovenfor omverdenen at vedkommende er «ordentlig folk»; ærlig, hardtarbeidende, renslig, til å stole på, religiøs (kristne verdier), tradisjonell, lovlydig etc. Mange av kjennetegnene for en *cidadão de bem* stemmer imidlertid for svært mange. I de senere årene har dermed definisjonen like gjerne vært alt en *cidadão de bem* **ikke** er; nemlig en kjeltring, en «lathans», en med dårlig moral, en minoritetsforkjemper, en som utfordrer samfunnsnormene (eller status quo) – og ikke minst; en som er til venstre i politikken eller støtter PT (det brasilianske arbeiderpartiet; Partido dos Trabalhadores). I et slikt skille lemper en altså alle disse «ikke-aksepterte» statusene sammen i én gruppe *utenfor* lov og orden – selv om det kanskje *kun* er et venstreorienterte politiske ståsted som plasserer personen i denne gruppen.

Konseptet *cidadão de bem* åpner videre for at selv fattige kan omdefinere seg og koble seg til kulturelle verdier som opprinnelig var assosiert med de øvre klassene, og derigjennom en glans av den sosialt anerkjente statusen de mangler i sine hverdagsliv (Duarte, 2022, s. 75). Vi ser dette når f.eks. en *empregada* (hushjelp som jobber daglig i et hjem) går over til å være en *diarista* (hushjelp som leies inn), og dermed begynner å se på seg selv som en «gründer» – selv om den økonomiske realiteten kanskje er den samme (bedrøvelige) i begge tilfellene.

Symbolets samlende kraft

I henhold til Foucaults forståelse av at politikken også må inkludere mikro-politiske aspekter i hverdagslivet, vil sosiale normer i samfunnet skrives inn i kroppen slik at atferd, følelser og ønsker retter seg deretter (Duarte, 2022, s. 74). Et autoritært regime levner ikke rom for alternative måter å være i verden på, og anerkjenner ikke diversitet (2022, s. 78). Idealfiguren *cidadão de bem* finnes ikke i den virkelige verden – Bolsonaro, som har barn med tre ulike kvinner, lever ikke selv opp et slikt tradisjonelt kjernefamilie-ideal. Idet han drar veksler på dette narrative, lykkes han imidlertid i å utvide det politiske prosjektet sitt siden det ikke lenger bare handler om å omfavne *politikken*, men om å oppfylle dette mer diffuse «idealet».

Når Bolsonaros kampanje hele tiden var svært nøye med å skille mellom *militante* homofile, *militante* minoritetsforkjempere, og *militante* feminister, unngikk han samtidig å støte fra seg hele velgergrupper fordi både «vanlige» kvinner, homofile og minoriteter fortsatt kunne distansere seg fra disse «andre», *militante* grupperingene, og heller vektlegge tilhørigheten «*cidadão de bem*», «*brasilianer*», «*patriot*» osv. (Cesarino, 2019, s. 541). Et gjennomgående eksempel i valgkampen, er at mens høyreorienterte kvinner, homofile og svarte ikke gjør noe stort nummer ut av *denne* gruppetilhørigheten, og i stedet identifiserer seg med de mer akseptable verdiene til en *cidadão de bem*, er de venstreorienterte «besatt» av sin identitet knyttet til kjønn-, legning- eller etnisitetsaspektet. I den neo-liberale høyrepolitikken går det altså en tydelig skillelinje mellom *hvilke* identitetsmarkører det er akseptert å politisere, som f.eks. religion og nasjonalitet, og *hvilke* en *ikke* kan politisere, som f.eks. legning eller etnisitet.

Evangelistfløyen

Når det kristne aspektet er såpass fremtredende, henger dette sammen med at Brasil er et svært religiøst land – i en nylig rapport fra Ipsos svarer 89 % at de tror på Gud eller høyere makter (Ipsos, 2023, s. 14). De siste tiårene har man sett et skifte fra katolisisme til en sterk fremvekst av protestantiske og evangeliske kirker. Parallelt har disse trossamfunnene skaffet seg en solid tilstedeværelse og makt i statspolitikken, «Evangelistfløyen», opptatt av å «beskytte» den tradisjonelle familien og god (evangelisk) moral (Alfredo et al., 2022, s. 107). Ifølge UOL (2020) utgjorde fløyen i 2020 hele 20 % av kongressen, fra i underkant av fire prosent i 1994. Som f.eks. Garsten og Jacobsson (2011, s. 379) sier, vokser rutiner og regler som oppstår i organisasjoner, som slike kirkesamfunn utgjør, til selvbekreftende sannheter. Gruppene lener seg på et konservativt verdenssyn, og Lakoff (1995, s. 188ff) skriver om hvordan en rekke vanlige metaforer vi tenker og ordlegger oss gjennom, er svært effektive og

ubevisst bidrar til å understøtte et slikt konservativt verdensbilde. Når en «bra banditt er en død banditt», slik mange uttaler seg, handler dette om ideen om en iboende *moralsk essens* i mennesker: Et «råttent eple» (kjeltringen) vil aldri kunne bli «spiselig». Om vi tillater «nye» samlivsformer eller aksepterer homofili vil den bestående *helhetlige moralen* «smuldre bort». Selv om det åpenbart er visse paradokser når «fromme» kristne former nevene som en pistol foran alteret i Bolsonaros kampanje, er det andre krefter – *den moralske panikken* – som overstyrer den nestekjærlige hovedlæren.

I forbindelse med den skarpe retorikken mot venstresidens fordelingspolitikk er det interessant å se til nok et eksempel fra Lakoff (1995, s. 210f) hvor en senator i USA i en tale byttet ut velferdsstatens metaforiske «sikkerhetsnett» med «hengekøye». *Sikkerhetsnettet* kan vi alle være enige i at er et gode, siden selv *ordentlig folk* som balanserer på den moralske stramme line, kan bli syke eller miste jobben. *Hengekøyen* forbindes derimot med den late og umoralske, den som ikke ønsker å bidra til samfunnet. I denne metaforen blir velferdsstatens goder å legge til rette for latskap og *snylting* på fellesskapet. I Brasil er det nettopp denne forståelsen av at myndighetene ved å ta marginaliserte grupper og klasseforskjeller på alvor, gir disse «for mye», mens *ordentlig folk* på sin side blir etterlatt uten noe.

Moralsk panikk

Duarte (2022, s. 73f) sier at det i kombinasjonen av trangere økonomiske vilkår og utvidede rettigheter for minoriteter, oppstår en moralsk panikk blant *cidadãos de bem*. *Rettigheter* forveksles med *økonomiske fordeler*. Samtidig blir folk utsatt for en storm av «nyheter» som advarer mot «kjønnsideologien» og utvidede rettigheter til LGBTQI+-grupper som blant annet knyttes opp mot pedofili. Slik vekkes frykt og folk havner i en konstant beredskap, hvor vanlig, sunn fornuft settes ut av spill. Informasjonskilder blir diskreditert (særlig den frie pressen og academia) i selvforsterkende mekanismer i det man kaller ekkokamre, og ens eneste kommunikasjonskanal blir med likesinnede, fordi «lederens» ord er det eneste man kan stole på (Cesarino, 2019, s. 533). Etter hvert har det ikke engang noe å si at mange av nyhetene man konsumerer, beviselig blir avslørt som feilaktige eller regelrett løgn – man holder likevel fast på det overordnede narrative. Om det i og for seg er løgn at PT planla å dele ut tåteflasker med penisformet tut for å «lære barnehagebarn å bli homofile» (Phillips, 2018), betyr ikke så mye dersom en likevel er *sikker* på at PTs faktiske intensjon er å få flere til å «bli» homofile. At tidligere president Dilma Rouseff *ikke* gjorde noe ulovlig som kunne rettferdiggjøre en legitim riksrettssak, har ikke noe å si så lenge hun representerte et «korrump parti».

Dette er det samme vi kjenner igjen fra Cohen (2011), som på slutten av 60-tallet skrev om hvordan den nye rocke-kulturen «truet» det bestående og utløste en slik moralsk panikk. Overfor opplevde trusler av denne typen har folk et behov for å plassere skyld, sette det inn i en større sammenheng og betrygges med at det vil gå bra (Cohen, 2011, s. 48). I forordet til en ny utgave av boken i 2011 viser han til en rekke eksempler hvor enkelthendelser eller trender i samfunnet blir blåst opp og ut av proporsjoner av media, som f.eks. «problemet med 'falske' asylsøkere». I en slik prosess kreves det både et passende fiendebilde, et passende offer (Cohen, 2011, s. xii), samt klare kategorier vi lett kan beskrive gjennom våre «metaphors we discriminate by», som han døper dem (2011, s. xxiii). Cesarino (2020) viser en rekke eksempler på memer som sirkulerte i WhatsApp-grupper i forkant av valget som setter *rene, ryddige og pene høyreorienterte* opp mot *bråkete, vulgære og stygge venstreorienterte*. Sistnevnte ble gjort til *folkedjevler* i Cohens forstand: kommunister som ville «gjøre» alle barn homofile o.l. Når man hver dag blir overfalt av slike sensasjonelle nyheter som oppleves som truende, vedvarer denne moralske panikken.

Makt, legitimitet og dominans

«[...] children, idiots, sadists, and lunatics may well be the beneficiaries of popular assent as long as they take office through established means of succession.»

Lewellen (2003, s. 90)

Hvordan en oppnår makt og legitimitet, er kulturelt betinget. Som Lewellen (2003, s. 93) nevner, er denne måten for den britiske monarken å være født inn i den riktige familien; i demokratier at man har flest velgere bak seg, og i noen tradisjonelle polynesiske samfunn at man holder de største grisekjøtt-festene. Legitimitet henger imidlertid ikke sammen med hvordan makten blir utøvd i praksis; befolkningen kan holdes undertrykket selv om maktholderne for så vidt er «legitime». Det er derimot ofte viktig for makthavere uten en *tradisjonell legitimitet*, å skape en forestilling om at den er nettopp det. Som Lewellen (2003, s. 89) påpeker, må enhver definisjon av makt både ha med det som er personavhengig og det som følger med en rolle eller posisjon i et system i samfunnet. Selv om Bolsonaro var en legitimt valgt leder, var han omstridt: Han ble valgt i et Brasil med svekket tiltro til det *politiske systemet*, blant annet på grunn av Dilmars riksrettssak og en generell politikerforakt

etter korrupsjonsskandalene – og det var åpenbart viktig for ham og tilhengerne stadig å understreke velgerstøtte gjennom stadige støttmarsjer o.l.

Liminalfiguren

Samfunnsorganiseringens grunnleggende karakter kommer best til syne idet samfunnet utfordres av en krise (Wolf, 1990, s. 396). Som Carbonella og Kasmir (2014, s. 9) sier, har vi gang på gang sett at når forskjeller fremheves og folk ekskluderes, gir det grobunn for populisme. Populistiske opprør søker et paradigmeskift, sier Cesarino (2020, s. 108), og kriser og ustabilitet er forutsetninger for at en karismatisk leder skal kunne gjenvinne orden i systemet – «the crisis is always the same», som Gramsci er sitert på i Gontijo og Ramos (2020, s. 629). Lewellen (2003, s. 92) er inne på noe viktig idet han diskuterer situasjonen i Bolivia, hvor det til slutt ble satt spørsmålsteget ved selve ideen om *demokratisk styre* og regjeringens legitime makt innen dette paradigmet. I en slik situasjon er det slett ikke sikkert at *systemet* som er ment å skulle gi legitimitet til makthaverne, vekker nok tillit hos folk til at de er villige til å underkaste seg: Én demokratisk valgt regjering har like lite legitimitet som en hvilken som helst annen. Det er derfor viktig i narrativet at lederen kommer «utenfra» det etablerte systemet hen skal rette opp (Cesarino, 2019, s. 533). Gjennom en serie taktiske posisjoneringer blir Bolsonaros 30-årige uproduktive politiske karriere skjøvet under teppet, og han blir fremstilt som «en av folket» med sin «enkle og direkte» væremåte.

Cesarino (2019, s. 538) er imidlertid inne på noe svært interessant idet hun sier at Bolsonaro selv *ikke* var så viktig. Han var en mer eller mindre tilfeldig spiller som befant seg på riktig sted til riktig tid og evnet å kapitalisere på bølger og strømninger han og hans støttespillere øynet. Mary Douglas skrev mye om liminale figurer i *Purity and Danger* (2005), hvor det som ikke passer inn i en kategori, enten blir sett på som *urent* og dermed må lukes bort for at den ytre verden skal stemme overens med den sosialt konstruerte virkeligheten vår – eller dette «ukategoriserbare» opphøyes til noe «hellig». Nettopp i kraft av å *ikke* høre hjemme i noen de «vanlige» kategoriene, kan en slik liminalfigur i krisetider «gjenopprette» orden. I Turners beskrivelser av liminale tilstander kan vi også kjenne igjen den som bryter ned skillet mellom «vanlige folk» og «lederen» blant annet gjennom Bolsonaros stadige samhandling med sine tilhengere foran regjeringsbygget og via sosiale media (Turner, 1979, s. 243). Kallenavnet «*Mito*» («Myten»), som Bolsonaros tilhengere har døpt ham, fremstår derfor koherent i en slik mytologisk forestillingsverden. Både Trump i USA, Duterte på Filippinene og Bolsonaro i Brasil kapitaliserte på denne fellesmenneskelige hangen til å innordne verden

idet de lyktes i å etablere en forestilling om at de var *annerledes* – og *derfor* unikt utrustet til å lede folket gjennom en forestående krise.

Kommunikasjon til ulike strata

I en nylig artikkel fant forskerne at det muligens finnes et kognitivt «vindu» før 25-årsalderen for å lære seg å håndtere og møte store informasjonsmengder med kildekritikk for å kunne resonnerer seg frem til egne standpunkt og dessuten kunne endre egne meninger (Amundsen, 2023). Dersom teorien skulle vise seg å stemme, er det nok en brikke i puslespillet som forsøker å forklare tendensen til en absolutistisk tankegang blant mange i Brasil som ikke har hatt mye opplæring i kildekritikk og var dårlig rustet til å håndtere informasjonsoverfloden i den nye internetthverdagen som for alvor gjorde seg gjeldende før valget i 2018.

I sin artikkel om politiskytinger i USA, spør Bonilla og Rosa (2015, s. 5) seg om en emneknagg kan sies å utgjøre et «felt» for antropologiske studier, og kommer frem til at digitale og analoge flater utfyller hverandre (2015, s. 5, 11). I valgkampen i Brasil ble dette svært aktuelt gjennom en voldsom aktivitet i sosiale medier og via WhatsApp, som helt konkret bidro til å forme folkeopinionen. Som Cesarino (2019, s. 533) sier, er det på det metalingvistiske planet en nesten kirurgisk presisjon i velgerkommunikasjonen, som gikk langs to akser; en *differensierende* og en *ekvivalerende*. Én som driver frem et skille mellom «venn» og «fiende», og én som kobler «folket» sammen med lederen. Også militære kommunikasjonsstrategier og teorier hentet fra markedsføringsbransjen dras inn i dette bildet. Man ser en vedvarende mobilisering gjennom konspirasjonsteorier og skremme-taktikk, med motsetningene mellom den «gode» høyresiden og den «vulgære og stygge» venstresiden. En speiler motparten som i et trollspeil: i en forvrengt og feilaktig versjon.

Bolsonaro er ikke kjent for å være en god retoriker, men ble knivstukket og dermed forhindret fra å delta i debatter de siste ukene av valgkampen. Cesarino (2019, s. 534) refererer til klassiske antropologiske diskusjoner om kroppen som åsted for ulike handlinger i liminære situasjoner, og om hvordan Bolsonaros, frem til da løst sammensatte, velgerskare i møtet med det de oppfatter som et angrep på seg selv og sine verdier, forener seg i en felles front for å beskytte lederens «kropp» – som med ett symboliserer og representerer det «Brasil» de ønsker seg. Gjennom en digital transformasjon blir de til en slags «digital kropp» i den fysiske Bolsonaros fravær. En «kropp» de forsvarer mot et sammensatt og brokete fiendebilde skapt i opptakten; mot korrupsjon, venstresiden, kjønnsideologi etc. Her kommer Gibsons *affordances* (tilbydelighetskonsept) (Gibson, 1982 [1971]) inn, hvor en rekke ulike

meningspotensialer i diskurser og hendelser forløses i møtet med disse velgerne, og siden et omfattende nettverk for spredning av memer, vitnesbyrd, stråmannsargumenter, varsler og «nyheter» som forsvarer Bolsonaro og som tåkelegger fakta, allerede står klart. Et apparat som underbygger idealene potensielle velgere ønsker å assosiere seg med, som latterliggjør og fremmedgjør «de andre», og som genererer en diffus frykt og konstant alarmberedskap.

Minoritetene skal bøye seg

Blant de mange kontroversielle utsagnene Bolsonaro har kommet med, finner vi hans insistering på at minoritetene skal bøye seg for majoriteten, hans mantra siden 2011 (Fadul, 2011), og gjentatt den siste dagen han kunne holde politisk tale før valgdagen i 2018. Engels (1978 [1874]) definerer makt som én parts vilje overordnet en annens. Med andre ord innebærer makt at noen må *underkaste seg*. Foucault (1982, s. 792) streker opp ulike punkter en bør ta med i en analyse av maktrelasjoner: Hvilke forskjeller eksisterer i samfunnet? Hvilke mål ønsker de som utøver makt å oppnå? Videre sier han (1982, s. 794f) at det i alle maktrelasjoner er en viss mulighet for at partenes maktforhold, den enes *dominans*, kan endre seg. Det kan skje gjennom valg, og den politiske krisen i Brasil kan forstås som en stadig mer tilspisset maktkamp mellom ulike sosiale grupper som kjempet om hvem som skulle sitte med statsmakten og retten til å definere veien fremover (Duarte, 2022, s. 69).

Bourdieu (1977, s. 169) sier at de som *er dominert*, har en interesse i å utfordre doxaer i samfunnet – forestillinger som er så innarbeidede at de tas for gitt – og ortodokse forestillinger, hvor en holder fast på det tradisjonelle selv om en ved at det *finnes* motstridende fortellinger (Bourdieu, 1977, s. 170). De som *dominerer* ønsker på sin side å bevare disse grensene – altså en *status quo*. Weber (2007 [1914], s. 257) viser til ulike typer *legitim dominans*, hvor det særlig er interessant å se nærmere på den tredje; *karismatisk legitimering av makt*. Lewellen (2003, s. 89) viser til Adams (1973), som sier at makt kan være *avhengig* eller *uavhengig*, og handler om hvordan en person kan dominere andre og få dem til å underkaste seg eller følge ens vilje; enten tilknyttet *en funksjon* vedkommende besitter (som et presidentembete), eller bunnet i denne personens *spesielle egenskaper* eller *karisma*. I Bolsonaros tilfelle er dette i høyest grad gjeldende, da han ble sett på som en slags heltefigur – eller snarere en *anti-helt* – for frustrerte velgere. Paradoksalt nok kan også slik *karismatisk*, legitim makt ha som konsekvens at den *institusjonelle makten* innehaveren forvalter, svekkes. Ingen demokratiske institusjoner er imidlertid helt fri for populisme siden personlige egenskaper og utstråling har en tendens til å gjøre seg gjeldende blant annet i valg.

Karismatiske ledere har legitim makt fordi deres følgere ser på det som sin oppgave å underkaste seg og handle i tråd med den makten de anerkjenner; en «[...] fullstendig personlig underkastelse til den som innehar kvaliteten, begrunnet i entusiasme, eller fortvilelse og håp»¹ (Weber, 2007 [1914], s. 260). Chaves Lima og de Andrade Lima (2019, s. 410) referer til Bourdieu, som sier at en slik symbolsk makt vanligvis er «usynlig» i den forstand at de som underkaster seg eller utøver en slik makt, *bevisst* underkjenner at det *er* en slik maktutøvelse som foregår. Likevel er denne makten, som nesten får et anstrøk av «magi», svært potent idet den ensretter en konsensus rundt symboler og mening. Det er verdt å merke seg at Weber videre sier at dersom en slik karismatisk leder opplever motgang og tap, forringes denne «magiske» kvaliteten, og lederen mister legitimitet. Vi kan se klare trekk av dette etter at Bolsonaro led nederlag i valget i 2022, og både viste tårer og forlot landet uten å stå frem som den sterke lederen hans WhatsApp-krigere hadde forventet etter angrepet på regjeringsbyggene i Brasilia, som speilet hendelsene på Capitol Hill i USA to år tidligere.

Historisk bakteppe

Jeg har lent meg på en del av arbeidet til brasilianske antropologer i denne oppgaven, og brasiliansk antropologi har, siden faget ble etablert ved landets universiteter, skilt seg fra fagtradisjonen i USA og Europa ved at de først og fremst har drevet sitt virke i og hatt eget land og samfunn som hovednedslagsfelt, og dessuten vært mer politisk orienterte (Gonçalves & Lasco, 2023, s. 28f). Under Bolsonaros lederskap har sosialantropologi-faget blitt utpekt som en av hovedfiendene – forbundet med moralsk forfall og den truende *identitetspolitikken*. «Brasil trenger ikke antropologer», erklærte utdanningsministeren, og Bolsonaro selv stemplet antropologer som «forrædere» fordi de har bidratt til å frede landområder i Amazonas og dermed gjort dem utilgjengelige for ressursutvinning (Neiburg & Thomaz, 2020, s. 8f).

Salem og Bertelsen (2020, s. 88) sier at konflikten mellom en bredere demokratisering og krefter som ønsker å beholde det tradisjonelle hierarkiet, er et kjernesporsmål når man skal forsøker å forstå den moderne brasilianske staten. Portugisernes kolonisering for rundt 500 år siden innledet en lang periode med undertrykking av lokalbefolkningen og en massiv tvangsforflytning av afrikanere gjennom den omfattende transatlantiske slavehandelen. I folks språklige og mentale forestillinger deles byer mellom områder for den bedrestilte – hvite – eliten, og *favelaen* for den fattige – svarte – befolkningen (2020, s. 86). Selv om eksplisitte

¹ Min oversettelse

rasistiske ytringer tradisjonelt har blitt slått ned på, om ikke annet for å beholde en ferniss av forestillingen om at Brasil *ikke* er et rasistisk samfunn, utgjør dette historiske bakteppet en del av den politiske hverdagen. Brasilianerne har, kommenterer Duarte (2022, s. 67), levd i en slags konstant «krigstilstand» mot deler av befolkningen regnet som «farlige» eller «underlegne». Både kvinner, fargede, fattige, urinnvånere og LGBTQI+ er blant de mange ofrene i denne krigen, og antall drap i Brasil i perioden 2001-2015 er høyere enn tapene i krigene i Irak og Syria – uansett hvor mye Bolsonaro nekter for at disse gruppene blir diskriminert eller utsatt for vold (O'Brien, 2013).

Det siste militærdiktaturet fra 1964-1984 ble avløst av en demokratisering av Brasil, som da i løpet av få år fikk en svært moderne og progressiv grunnlov i 1988. Progressiv fordi den garanterer hver og en borger å ivareta deres grunnleggende sosiale rettigheter (Canário, 2013). Det var en grunnlov *for borgerne*, sier Bianchi et al. (2020, s. 2), hvor svært mange grupper som tidligere ikke hadde hatt en «stemme» i Brasil, fikk være med i utformingen. Vi ser blant annet indianernes rettigheter til land og egen kultur nedfelt i artikkel 231 (Senado Federal, 1988), og det er verdt huske at Sametinget i Norge ble innviet året etter, i 1989. Et slikt resultat var en enorm seier over reaksjonære krefter i Brasil – og nettopp derfor har grunnloven blitt gjenstand for harde angrep fra neoliberalismen og Bolsonaro, som har tatt til orde for å «rydde opp» det som i deres øyne gikk feil i denne prosessen. Som tidligere kaptein i militæret har han ved flere anledninger uttalt at han lengter tilbake til militærdiktaturets dager, og i riksrettssaken mot president Dilma stemte han for «til ære for Ustra», obersten som under diktaturet hadde torturert Dilma på verst tenkelige måte.

Den perfekte stormen

Gledhill (2007, s. 340) sier at den neoliberale bølgen har ført til at selv de fattigste delene av verdens befolkning ser til materielle verdier og forbruk som et mål på sin sosiale verdi, og i Brasil har denne tendensen vært svært synlig det siste tiåret. Mennesker som tidligere ikke hadde råd til mat på bordet, ønsket seg nye biler, klær og utenlandsreiser. Og kjøpte seg dette idet de fikk økt kjøpekraft. Det de ikke hadde råd til, ble kjøpt på kreditt, i troen på fortsatt økonomisk vekst. Som Neiburg og Thomaz (2020, s. 9) er inne på, er det viktig å ha in mente de enorme omveltningene den voksne befolkningen har vært vitne til i eget samfunn i løpet av noen få tiår: Fra utbredt fattigdom, enorme classeskiller og strukturell rasisme på vei mot sosial inkludering og integrasjon i et stadig bedre arbeidsmarked, utdanning av brede lag av befolkningen, utvidede rettigheter for tidligere marginaliserte grupper på en rekke områder,

samt det å bli innlemmet i et forbrukermarked. Noe tidligere (og nåværende) president Luiz Inácio «Lula» da Silva for øvrig har blitt kritisert for: I stedet for å bygge en sterkere velferdsstat satset man, ifølge Gontijo og Ramos (2020, s. 629), på forbruk. Optimismen og fremgangen under Lulas mandater ble etterfulgt av en økonomisk nedgang, hvor arbeidssituasjonen til mange har blitt utrygg, og folk sliter med gjeld – og hvor frustrasjonen blir rettet mot marginaliserte grupper. Machado (2020, s. 4) beskriver det treffende som en forflytning fra en «tid med rettigheter» til en «tid med intoleranse». Brasil kom i 2022 tilbake på FNs sultkart (Patriolino, 2022), og det er ikke uten grunn at Lula snakket om noe så grunnleggende som *måltider* i sin seierstale etter valget i 2022 (UOL, 2022).

Atferdsøkonomien har vist oss at det er mye vondere å miste noe en har oppnådd enn det i første omgang gjorde godt å oppnå det. Dette er en underbevisst reaksjon som fører til kognitive bias (Macdonald, 2014). Når en samfunnsklasse løftes opp, og deretter trykkes litt ned igjen, utløses derfor en skarp reaksjon. Mange sporer den sterke polariseringen i brasiliansk politikk tilbake til protester forbindelse med en tilsynelatende ubetydelig økning av bussprisene i brasilianske storbyer i 2013. Protestene avdekket en frustrasjon og vekket et politisk engasjement, og mange hevder at retningen de tok, la grunnlag for et endret politisk klima som kunne tillate den svært dårlig begrunnede riksretten president Dilma ble stilt for, tre år senere (Holston, 2019, s. 133). Men allerede tidlig i demonstrasjonsbølgen viste svært ulike oppfatninger seg, sier han: Protestanter med plakater om at Brasil nå har «våknet», ved siden av noen som i store bokstaver hevder at beboerne i *fattige områder* «aldri sov» – de hadde alltid sett forskjellene og urettferdigheten. Det var grupper som påpekte at protestene *ikke* bunnet i den forholdsvis beskjedne økningen i billettpris, og andre som sa at de protesterte *nettopp* fordi dette faktisk utgjorde penger for dem. Samtidig spurte mange seg hvorfor politivolden først provoserer når den ble brukt mot (de hvite) middelklasseprotestantene; hvorfor *gummikuler* mot dem utløser et raseri man ikke har sett tidligere, når politiet daglig skyter og dreper fattige (og svarte) personer i Brasil? (Holston, 2019, s. 132). Protestene sammenfalt med lavere økonomisk vekst og trangere budsjetter, og folk reagerte på offentlig pengebruk. Logikken var at dersom det fantes penger til å arrangere fotball-VM og OL, måtte det finnes penger til å drive en god offentlig skole, ha et fungerende helsesystem og andre velferdsgoder (Holston, 2019, s. 130-131).

Den enorme korrupsjonssaken «Lava Jato» («Operasjon bilvask») er en annen del av bildet, og bidro til den økonomiske nedturen da den grep inn i noen av de største nasjonale selskapene som genererte mye av Brasils økonomi (Duarte, 2022, s. 69). Operasjonen

kulminerte med fengslingen av Lula kun seks måneder før valget – et valg hvor han lå godt an til seier (Duarte, 2022, s. 70). At fengslingsgrunnlaget var svært tynt, og at rettssaken foregikk i feil instans, var noe mange velgere ikke brydde seg om lenger: Det overordnede narrativet om at Lula (og alle politikere – spesielt fra PT) var *korrupt*, hadde befestet seg.

Neoliberalismens fremvekst

Wendy Brown advarte mot at konservatisme og en ubegrenset tro på markeds mekanismer kunne ende opp i en antidemokratisk og antiliberal tilstand allerede i 2006 (Alfredo et al., 2022, s. 106). Margareth Thatcher i Storbritannia og Ronald Reagan i USA regnes som forløperne for en slik ny retning i politikken, men utviklingen skjøt fart i løpet av 90-tallet med Sovjetunionens fall og re-demokratiseringen av land i Sør-Amerika. Dette *nye høyre* hadde i flere år forut for valget vunnet terreng i Brasil, gjennom WhatsApp og YouTube, som i stadig større grad rutinemessig ble brukt av store deler av befolkningen som hovedkanal for å få tilgang til informasjon og kunnskap (Cesarino, 2019, s. 547). I mange mobilabonnementer var det ubegrenset gratis bruk av data i WhatsApp, mens folk ikke nødvendigvis hadde internett hjemme. Kalb (2021, s. 319) forklarer hvordan slike strømninger kunne vokse seg så sterk i USA, med valget av Donald Trump, på lignende vis: For store deler av sosiale grupperinger som tidligere hadde følt at venstresiden var de som «så» dem og ville deres beste, var det rett og slett (for) lite slik politikk igjen å forsvare der. Kalb og flere andre som drev antropologisk feltarbeid i Øst-Europa, kunne plukke opp tendensen og se en slik endring seile opp de siste tjue årene i land med et mer representativt valgsystem, blant annet i Polen, Ungarn og Italia. Allerede i 2010 kunne man konstatere at store velgergrupper hadde sluttet å stemme ved valg og ikke lenger hadde noen uttalt partipreferanse, sier Kalb (2021, s. 324). Også i Brasil stemte store grupper blankt – eller på Bolsonaro som en form for protest – fordi de ikke følte noen partitilhørighet eller hadde mistet troen på «systemet» (Charles et al., 2020). Hovedsakelig består disse gruppene av desillusjonerte velgere, med lav utdanning, og som sliter med å skaffe arbeid og inntekt. Politikere som visste å utnytte dette rommet; å snakke til denne velgergruppen på et språk de forsto, med lovnader om å gjenreise en tidligere storhet, kunne dermed raskt vinne over denne velgermassen (opptil 20-30 %).

Selv om politikere i mange land har spilt falitt hva angår den fragmenterte globaliseringen, som har ført til nye klasseskiller og en skjevare fordeling av ressurser både på verdensbasis og innad i de enkelte statene, må vi ha in mente at dette faktisk er resultatet av en *villet* politikk (Trouillot, 2001, s. 129). Mange land opplever en økt polarisering idet store deler av befolkningen faller ned på feil side av et stadig økende gap i velferden, og idet politikere har

gitt opp å kjempe mot de globaliserende, kapitalistiske kreftene og lar denne «nyfattige» befolkningsandelen sitte igjen med et inntrykk av at de ikke lenger har noen påvirkning på egen hverdag og egne liv. Den neoliberale politikken har i realiteten medført sterkere overvåking og et press for å jobbe mer, hardere og mer effektivt. De som *trodde* de tilhørte «eliten» (eller høyere klasser), gjorde aldri *egentlig* det (Gledhill, 2007, s. 341). Denne tilhørigheten var en myte skapt av kapitalismen. I realiteten hadde disse gruppene hverken tilgang til kapital eller verdifull eiendom, de var «vanlige folk», som da nedgangstidene kom, mistet posisjon og kunne settes opp mot en diffus «elite» (Kalb, 2021, s. 322). Dette fleksible fiendebildet kunne innebære alt fra en «kulturell elite», en «politisk elite», eller til og med marginaliserte grupper som hadde fått flere rettigheter, som f.eks. «homo-eliten», fordi *rettigheter* feilaktig ble assosiert med *økonomiske fordeler* eller *privilegier* – en tankegang vi gjenkjenner fra blant annet Sylvi Listhaugs utspill om innvandrere som «bæres på gullstol» inn i Norge (Krekling, 2018).

Livbåt-leideren

Når man ser på tilgangen på ressurser som et nullsum-spill, tilspisser kampen mellom grupper seg lett. Tapet av en privilegert posisjon (som det å være hvit, mann, heteronormativ) settes opp mot rettigheter andre grupper har oppnådd. I ønsket om å gjenvinne posisjonen i samfunnet, blir ofte fordelingspolitikken et naturlig mål (Duarte, 2022, s. 73, 90). Her kan vi også se hen til Hardins (1974) famøse innlegg i debatten om fordeling av ressurser ved hjelp av en parabel: Personer i en livbåt med plass til flere, må velge om de skal vende tilbake og plukke opp flere av de druknende i havet rundt. Gjør de det, risikerer de imidlertid at *for mange* klatrer om bord slik at båten kantrer og *alle* drukner. Er det da etisk å risikere alles liv for å redde flere? De som har lyktes i å klatre på den sosiale rangstigen og kommet seg i sikkerhet, ser ofte i en slik knapphetssituasjon helst at stigen (eller her: livbåt-leideren) trekkes opp etter dem. Men er «livbåten» faktisk full, eller tar noen opp mye mer plass enn de behøver?

Cesarino (2019, s. 545) sier at mange Bolsonaro-velgere er opptatt av å streke opp et skille mellom dem selv og enda fattigere lag av befolkningen, f.eks. mottakere av *Bolsa Familia* (behovsprøvd økonomisk støtte for at barna skal gå på skolen) – og plasserer skylden for at deres egne økonomiske utsikter har blitt dårligere på disse – som, selv med trangere offentlige budsjetter, fortsatt mottar *noe* økonomisk hjelp av myndighetene (Medina et al., 2022, s. 50992). Det paradoksale er at denne store velger-gruppen, som i neoliberal ånd forsvarer en

minimal stat, samtidig selv er økonomisk avhengig av statsstøttede offentlige tjenester som skole, helsetjenester o.l.

Bolsonaro-velgerens agens

Charles et al. (2020, s. 21) viser gjennom feltarbeid og dybdeintervjuer i ulike bydeler i São Paulo at Bolsonaros suksess ikke bare kan forklares med manipulasjon av massene, selv om befolkningen i Brasils tilfelle var spesielt dårlig forberedt til å møte en slik massiv kampanje da store deler av velgermassen har lite utdanning og lite erfaring med kildekritikk – og særlig i et nytt digitalt landskap hvor ens vante kriterier for å bedømme ektehetsgestalten er satt ut av spill. Når denne informasjonen også blir gjentatt i det uendelige idet den videresendes i de ulike gruppene/kanalene (forskning viser at vi tror mer på informasjon som gjentas) og dessuten kommer fra familie og mennesker en ellers stoler på, er det vanskelig å motstå. Informantene deres utviser en bredde i individuelle grunner for å stemme på Bolsonaro – ikke alltid koherent, men like fullt et bevis på agensen deres. De fatter egne beslutninger ut fra en vurdering av hva de tror vil være best for dem selv, deres familie (og for samfunnet som helhet). En del skjønner kanskje «innerst inne» at nyhetssaken om at PT ønsker å dele ut tåteflasker med penisformet tut for at barnehagebarn skal «læres opp til å bli homofile», er løgn – men i en post-truth-atmosfære betyr ikke den faktiske *sannheten* noe dersom det overordnede narrativet «nyheten» *representerer*, samsvarer med det en faktisk tror; altså at PT jobber for å fremme flere rettigheter (og *fordeler*, i manges tankegang) for LGBT-gruppen, på *bekostning* av deres egne.

Informantene de snakker med, velger å se bort fra deler av retorikken de er uenige i, ettersom de vurderer andre ting som *viktigere*, som f.eks. lovnader om å få slutt på korrupsjon, å få fart på økonomien o.l. I en såpass mangefasettert kommunikasjon til så mange ulike strata av befolkningen som Bolsonaros profesjonelle apparat og tilhengerne produserte, kombinert med logaritmer som kjenner *dine* preferanser og det stadig mer finmaskede nettverket av WhatsApp-grupper og -kontakter som sørger for at budskap som vil treffe nettopp *deg* best, kommer inn på *din* mobil, finner alle *noe* de kan støtte eller identifisere seg med.

Konklusjon

Som vi ser, virket en rekke forhold sammen og la til rette for Bolsonaro's fremvekst. Å peke på hvilke som var viktigst, blir vanskelig all den tid helheten er større enn summen av enkeltbestanddelene, slik også den antropologiske læresetningen lyder. I et politisk landskap med økonomiske nedgangstider og en befolkning med svekket tillit til statsinstitusjoner og politikere generelt, vokste Bolsonaro frem som et alternativ fordi han pekte ut syndebukker: minoritetene som hadde «fått» for mye makt og for mange privilegier i samfunnet på bekostning av de ærlige, hardtarbeidende «ordentlige folka» – de som «fisker selv». Samtidig sammenfalt dette med en massiv endring i folks medievaner, hvor flere grupperinger i flere år allerede hadde begynt å la seg forføre av nyliberalistiske idealer. Alt lå til rette for at en omfattende og målrettet og profesjonell kommunikasjonskampanje som underbygget slike fiendebilder ved å spille på frykt, symboler fra den nasjonale forestillingsverdenen, med budskap som gjerne kom fra personer man stolte på (via familie- og vennegrupper i WhatsApp), med humoristiske memer og med falske nyheter. Selv velgere som i utgangspunktet ikke var enige i mange av de ideene som ble spredt, ønsket kanskje ikke å assosieres med fiendebildet som ble skapt av motstanderen, og endte opp med å avstå fra å stemme, å stemme blankt, med en proteststemme på Bolsonaro, eller å stemme på ham fordi de hadde latt seg overbevise om at det likevel ville være tryggest for økonomien eller familieverdier.

Referanseliste

- Alfredo, G., Carlos Alberto, S., Jr., Guilherme de Queiroz, S. & Bruna Fernanda, S. (2022). The Brazilian Nightmare. *Brasiliانا (Aarhus universitet)*, 11(1), 105-127.
- Amundsen, B. (2023, 10.06.2023). Etter 25-årsalderen kan det være for sent å lære seg hvordan du får egne meninger. *forskning.no*. <https://forskning.no/etter-25-arsalderen-kan-det-vaere-for-sent-a-laere-seg-hvordan-du-far-egne-meninger/2209909>
- Araujo, C. M. & Meneses, T. S. (2021). Cidadão de bem: considerações sobre a honra em a defesa de palamedes. *Polymatheia - Revista De Filosofia*, 13(23), 16. <https://revistas.uece.br/index.php/revistapolymatheia/article/view/5645>
- Aveyard, H. (2007). *Doing a literature review in health and social care: a practical guide*. Open University Press.
- Bianchi, B., Chaloub, J., Rangel, P. c. & Wolf, F. O. (2020). *Democracy and Brazil: collapse and regression*. Routledge.
- Bonilla, Y. & Rosa, J. (2015). #Ferguson: Digital protest, hashtag ethnography, and the racial politics of social media in the United States. *American Ethnologist*, 42(1), 4-17. <http://www.jstor.org/stable/43867940>
- Bourdieu, P. (1977). Structures, Habitus, Power: Basis for a Theory of Symbolic Power. I P. Bourdieu & R. Nice (Red.), *Outline of a Theory of Practice* (s. 159-197) (Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology). Cambridge University Press. <https://doi.org/DOI:10.1017/CBO9780511812507.006>
- Canário, P. (2013, 16.10.2013). Constituição brasileira é das mais avançadas do mundo. *Consultor Juridico*. <https://www.conjur.com.br/2013-out-16/constituicao-brasileira-avancadas-mundo-luigi-ferrajoli>
- Carbonella, A. & Kasmir, S. (2014). Introduction – Toward a Global Anthropology of Labor. I A. Carbonella & S. Kasmir (Red.), *Blood and Fire* (1. utg., s. 1-29) (Toward a Global Anthropology of Labor). Berghahn Books. <http://www.jstor.org.ezproxy.uio.no/stable/j.ctt9qd95d.4>
- Cesarino, L. (2019). Identidade e representação no bolsonarismo. *Revista de antropologia (São Paulo)*, 62(3), 530-557. <https://doi.org/10.11606/2179-0892.ra.2019.165232>
- Cesarino, L. (2020). Como vencer uma eleição sem sair de casa: a ascensão do populismo digital no Brasil. *internet&sociedade*, 1(1), 29.

- Charles, K., Milena Mateuzi, C. & Alessandra, T. (2020). Between “Us” and “Them. *Revista de antropologia (São Paulo)*, 63(2). <https://doi.org/10.11606/2179-0892.ra.2020.171482>
- Chaves Lima, I. C. & de Andrade Lima, E. C. (2019). A retórica do “cidadão de bem” no discurso de Jair Bolsonaro: um presidenciável em construção. *Periodicus – Revista de estudos indisciplinados em gêneros e sexualidades*, 1(12), 25.
- Cohen, S. (2011). *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers*. Routledge.
- Douglas, M. (2005). *Purity and danger: an analysis of concept of pollution and taboo*. Routledge.
- Duarte, A. (2022). *Brazil's pathway to hell*. United Kingdom: Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781003295525-4>
- Engels, F. (1978 [1874]). *Marx-Engels Reader*. W. W. Norton and Co. Hentet 30.04.2023 fra <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1872/10/authority.htm>
- Fadul, T. (2011, 22.05.2011). "A minoria tem que se curvar". *O Tempo*. <https://www.otempo.com.br/politica/a-minoria-tem-que-se-curvar-1.352269>
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795. <https://doi.org/10.1086/448181>
- Garsten, C. & Jacobsson, K. (2011). Transparency and legibility in international institutions: the UN Global Compact and post-political global ethics. *Social Anthropology*, 19(4), 378-393. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.2011.00171.x>
- Gibson, J. J. (1982 [1971]). A preliminary description and classification of affordances. I E. S. Reed & H. R. Jones (Red.), *Reasons for Realism* (s. 403-406). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Gledhill, J. (2007). Neoliberalism. I *A Companion to the Anthropology of Politics* (s. 332-348). <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9780470693681.ch21>
- Gonçalves, J. F. & Lasco, G. (2023). Anthropology, Democracy, and Authoritarianism. *Current Anthropology*, 64(1), 27-48. <https://doi.org/10.1086/723300>
- Gontijo, C. & Ramos, L. (2020). Caesarism, populism, and the 2018 election in Brazil. *Capital & Class*, 44(4), 617-632. <https://doi.org/10.1177/0309816819884670>
- Hardin, G. (1974). Lifeboat ethics: The case against helping the poor. *Psychology Today*. <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil1100/Hardin.pdf>
- Holston, J. (2019). Metropolitan rebellions and the politics of commoning the city. *Anthropological Theory*, 19(1), 120-142. <https://doi.org/10.1177/1463499618812324>

- Hussein, I. A. (2023, 22.05.2023). Du er absolutt ingen vanlig mann som må smøre matpakker fordi livssituasjonen gjør det tvingende nødvendig. Please, slutt å posere. *Nettavisen*. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/det-er-ikke-noe-folkelig-med-a-smore-matpakker/o/5-95-1111303>
- Ipsos. (2023). *Global Religion 2023 – Religious Beliefs Across the World: A 26-country Global Advisor Survey* (Global Religion, Issue 2023). Ipsos. Ipsos. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-05/Ipsos%20Global%20Advisor%20-%20Religion%202023%20Report%20-%2026%20countries.pdf>
- Kalb, D. (2021). The neo-nationalist ascendency: further thoughts on class, value and the return of the repressed. *Social Anthropology*, 29(2), 316-328. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1469-8676.13057>
- Krekling, D. V. (2018, 13.03.2018). Her er 11 Listhaug-utspill som har satt fyr på Norge. *NRK*. <https://www.nrk.no/norge/her-er-11-listhaug-utspill-som-har-satt-fyr-pa-norge-1.13958713>
- Lakoff, G. (1995). Metaphor, Morality, and Politics, Or, Why Conservatives Have Left Liberals In the Dust. *Social Research*, 62(2), 177-213. <http://www.jstor.org.ezproxy.uio.no/stable/40971091>
- Lewellen, T. (2003). *Political Anthropology: An Introduction* (3. utg.). ABC-CLIO. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/oslo/detail.action?docID=497241>
- Macdonald, T. (2014, 24.02.2014). How do we really make decisions? *BBC*. <https://www.bbc.com/news/science-environment-26258662>
- Machado, L. Z. (2020). From the time of rights to the time of intolerance. The neoconservative movement and the impact of the bolsonaro government: Challenges for Brazilian anthropology. *Vibrant, Virtual Braz. Anthr*, 17, 1-35. <https://doi.org/10.1590/1809-43412020v17d458>
- Medina, F. d. C. S., Pinheiro, P. R. M., Leal, L. J. P., Silva, M. C. d. Q. e., Silva, J. D. M. d. O. e., Freitas, T. M. L. d., Mota, A. V. L. & Aguiar, A. C. B. d. (2022). Neoliberalismo e conservadorismo: quem são os “cidadãos de bem” ressentidos? / Neoliberalism and conservatism: who are the resentful "good citizens"? *Brazilian Journal of Development*, 8(7), 50974-50995. <https://doi.org/10.34117/bjdv8n7-153>
- Neiburg, F. & Thomaz, O. R. (2020). Ethnographic views of Brazil's (new) authoritarian turn. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 10(1). <https://doi.org/https://doi.org/10.1086/708670>

- O'Brien, F. (2013, 16.10.2013). Stephen Fry: Out There – Part 2 (Sesong 1, Episode 2). I F. O'Brien, *Stephen Fry: Out There*. BBC.
- Patriolino, L. (2022, 07.07.2022). De volta ao Mapa da Fome, Brasil tem 60 mi de pessoas com insegurança alimentar. *Correio Braziliense*.
<https://www.correio braziliense.com.br/brasil/2022/07/5020611-pais-esta-de-volta-ao-mapa-da-fome-da-onu.html>
- Phillips, T. (2018, 18.10.2018). Bolsonaro business backers accused of illegal Whatsapp fake news campaign. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2018/oct/18/brazil-jair-bolsonaro-whatsapp-fake-news-campaign>
- Salem, T. & Bertelsen, B. E. (2020). Emergent Police States: Racialized Pacification and Police Moralism from Rio's Favelas to Bolsonaro. *Conflict and Society*, 6(1), 86-107.
<https://doi.org/10.3167/arcs.2020.060106>
- Senado Federal. (1988). *Constituição da República Federativa do Brasil BRASIL*.
https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/518231/CF88_Livro_EC91_2016.pdf
- Serranense [[Serranense]]. (2023, 03.05.2023). *Deixei o carro no estacionamento do mercado* ...[Facebook]. Hentet 03.05.2023 fra
<https://www.facebook.com/expocana/posts/pfbid0YpFaHFXMzEcvh8hw76TFYWu6Rty5pG7tyxwyPdYH2DtGcSSD4i3UNZ9exViXWR7HI>
- Trouillot, M.-R. (2001). The anthropology of the state in the age of globalization: Close encounters of the deceptive kind. *Current Anthropology*, 42(1), 125-138.
<https://doi.org/10.1086/318437>
- Turner, V. (1979). *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*. I E. Z. Vogt & W. A. Lessa (Red.), *Reader in comparative religion: an anthropological approach* (4th ed. utg., s. 10). Harper & Row.
- UOL. (2020, 15.09.2020). Veja quais deputados e senadores fazem parte da bancada evangélica. *UOL*. <https://congressoemfoco.uol.com.br/area/congresso-nacional/veja-quais-deputados-e-senadores-fazem-parte-da-bancada-evangelica/>
- UOL. (2022, 30.10.2022). Leia a íntegra dos pronunciamentos de Lula após o resultado da eleição. *UOL*. <https://noticias.uol.com.br/eleicoes/2022/10/30/leia-a-integra-do-pronunciamento-de-lula-apos-o-resultado-da-eleicao.htm>

- Weber, M. (2007 [1914]). The types of legitimate domination. I C. Calhoun, J. Gerteis, J. Moody, S. Pfaff & I. Virk (Red.), *Classical sociological theory* (2nd ed. utg., Bd. 1, s. 256-263). Blackwell.
- Wolf, E. R. (1990). Distinguished Lecture: Facing Power - Old Insights, New Questions. *American anthropologist*, 92(3), 586-596.
<https://doi.org/10.1525/aa.1990.92.3.02a00020>